

II

Аника се беше вече прочула надалече, а Якша Порубович, синът на добрунския поп, дори и не помисляше да върви в града и да я види. Обичаше повече ракията, отколкото жените, а от ракията повече обичаше свободата и скитането.

Макар и двайсетгодишен, беше най-високият и най-силен младеж и в двата кадилъка. Беше ходил чак и в Чайниче да се пребори с някой си Неджа, наричан Курякович (куряк – вълк, б. пр.); и го надви.

С бяла кожа, рижав и зеленоок, със смел поглед, Якша беше пълна противоположност на баща си. Слаб, висок, побелял още от младини, с посивяло лице и черна бенка между веждите, попът беше от онези хора, които тежат и на себе си, и на другите, и които от рождението до смъртта си сякаш носят някаква тежка мисъл в себе си. Якша се беше метнал на дядо си по майка, някой си Милисав от Търнавци, богат човек, веселяк и добряк.

Попът обичаше безкрайно единствения си син и страдаше много, че е такъв празноглав и буен. Още от лани Якша е дякон. Сега баща му се бори с него и му дава зор да се ожени, за да може да го запопи. Но Якша нехае за свещеническият сан, а за женитба не ще и да чуе. Попадията, добра, пестелива до свидливост, черна и съсухрена старица, ту защитава сина си, ту помага на баща му. И плаче заради два-

мата. Тая зима Якша се беше малко поукротил. Стоеше си повече у дома, оставяше да се говори за женитба, въпреки че самият нищо не казваше. След Гергьовден се очакваше да дойде владика Йосиф от Сараево. Попът се надяваше, че дотогава ще успее да ожени сина си и че владиката ще може да го ръкоположи. Но в края на зимата се случи така, че Якша отиде по някаква работа във Вишеград.

Беше по време на мръстенето на рибата. Така към края на февруари и първата половина на март приижда риба в много голямо количество надолу по Ързав. Обикновено тези стада прииждат на три пъти през няколко дена. Така един рибен пасаж заприижда нощем, обикновено преди разсъмване и минава до обед. И тогава всички ловят, и рибарите, и онези, които ловят само веднъж годишно, от мръстене до мръстене. Всичко живо, ако има мрежа, слиза на Ързав и хвърля. Децата газят по плиткото и с тенджери или с голи ръце хващат рибата, която като заслепена и зашеметена хвърля хайвер и мляко. Тези три дена са като някакви празници, които редовно и естествено се повтарят всяка година преди идването на пролетта. Тогава всяка къща мирише на пържено и толкова риба се изяжда, че на хората им накъртя и цената ѝ съвсем спада. Уловът от последния пасаж се изкупува от селяните в околността, които с магарета откарват рибата по селата, където я качават за сушене.

От добрунския път Якша виждаше пред себе си Ързав и пръснатите като мравки покрай него и из него рибари и деца. Слънцето грееше силно, от земята се вдигаше пара и рибата лъщеше.

Якша бързо си свърши работата, за която беше дошъл и искаше още по видело да се върне в Добрун, но го накараха да се отбие в един дюкян, където няколко синове на търговци пиеха греяна ракия с риба за мезе. Майтапеха се с Газия, най-известния рибар и пияница, като всички рибари от за-

наята. Газия стоеше, без да оставя мократа си мрежа, от която висеше тежест и се изцеждаше вода на пода до босите му крака. Беше продал целия си улов и сега, мокър до кръста, потреперващ, изпи половинка на един дъх. Питат го какъв е хайверът тази година и колко е уловил и продал, а той като всички рибари суеверно крие и избягва точния отговор.

- Чувам, че трупаш жълтици и че готвиш дар за Аника – подкача го един от младежите.

- Аз на Аника?! Не мога да се вредя от вас, чорбаджи – защитава се той, като си свива цигара и тъпче на място.

Истината е, че и той е един от многото, които неуспешно се опитваха да се доберат до Аника, но те го подкачат само за да заговорят за нея.

Газия плаща и излиза от дюкяна като се отръсква и трепери:

- Това е ваша, ваша работа, чорбаджи. Не е стока за мене тя; аз живея от водата.

А те продължават да разправят за Аника.

Още тази нощ Якша видя Аника. Повече не се и връщаше у дома в Добрун. По цели нощи прекарваше при Аника; а тя, изглежда, приемаше само него. Градецът говореше сега само за попския син. Жените извърщаха глава от него, а мъжете го съветваха или одумваха и му завиждаха.

Попът, напразно изпращаше хора, заръчваше, заплашваше и проклинаше. Като видя, че нищо не помага, реши да отиде сам да го отведе. Дори и това не помогна. Тогава се обърна към вишеградския каймакамин (градоначалник – б. пр.).

Син на богатия и влиятелен Джевад паша Плевляк, вишеградският каймакамин Алибег можеше отдавна да бъде на по-добро място и с по-високо положение, но от майка си, която беше от Соколовичите, беше наследил голямо господарско равнодушие към всички неща, особено към сметка-

джийството и трупането на пари. Преди двайсет и пет години, когато в градчето неочаквано и краткотрайно беше настъпило благоденствие и изобилие, Алибег, още младеж на двайсет и една години, беше поставен за началник на полицията. Търговията по това време беше започнала да се развива на вишеградския мост и градът беше пълен със стока, пари и пътници; затова в него трябваше да има значителен брой заптиета с отракан и неподкупен командир. Но с годините търговията западна и напусна вишеградския път. Чужденци идваха по-рядко. Броят на заптиетата беше намален. Единствено Алибег не искаше да напусне Вишеград, в който остана като каймакамин. Два пъти беше ходил с баща си на война във Влашко и в Сърбия, но всеки път се връщаше на своята служба, във Вишеград.

Имаше две къщи, най-хубавите във Вишеград, на самия бряг на Дрина, свързани с голям парк. Беше се женил няколко пъти, но жените, му все умираха. Известен беше със слабостта си към жените. С напредване на годините все повече пиеше, но винаги с мяра и вкус. Беше строен, въпреки нередовния живот и годините. Острите и неспокойни черти на лицето му се бяха променили от времето в смирено, като че ли усмихнато изражение. Между съвсем белите му мустаци и доста прошарената му брада, имаше открити и ясно очертани, младежки румени устни. Говореше без движения, с топлина в гласа и искреност в очите. Страстно обичаше топлите извори. Търсеше ги и обикаляше навсякъде, където беше чул, че има такива; и където откриваше извор с топла вода, погрижваше се за него и изграждаше чешма или баня със свои средства.

В градчето, което беше западнало и по население, и по търговия, каймакаминът още отдавна нямаше никакви служебни дела или неприятности. С всички белези на човек от господарско потекло, мълчалив и усмихнат, стареше

бавно и живееше за радост на себе си и на другите. Наобикаляше имението си в Плевля или излизаше на теферичи с приятели, руджански и гласинашки бейове.

Добрунският поп, прав като върлина, с дълбок и тържествен глас, с неподвижен поглед, сиво лице и, неизвестно защо, със сиво расо, сякаш излязъл от воденица, беше от край време неприятен на каймакамина. И сега го прие хладно, но го изслуша и обеща да разследва случая. И той бил чул за дъщерята на покойния Кърноелац, и преди някои се оплаквали, че много се била разпуснала. Щял да изпрати заптиета и да нареди да проводят Якша за Добрун, а девойката да вкарат в пътя.

Умиращ от срам, попът прекара два дена у вишеградския енорийски свещеник поп Йосо, боязлив и полусляп човек, и като видя, че синът му не идва и че каймакаминът нищо не му известява, яхна кроткия си жребец и, със сърце, пълно с горчивина, се върна обратно в Добрун.

Щом излезе попът, каймакаминът извика старшия на вишеградските заптиета Салко Хедо и му нареди да отиде у онази влахия (друговерка, неверница – б. пр.) и да я заплаши с тояга, ако не мирне, а Якша да изгони веднага в Добрун.

Хедо изпълни това, което му беше наредено. Яхна коня си, както при значителни и тържествени случаи, позаобиколи издалече Аникиния двор и строго извика на Йеленка, която вършеше някаква работа навън, че няма да търпи повече никакво безредие около тяхната къща и че онзи попски хаирсъзин (нехранимайко - б. пр.) от Добрун трябва веднага да си върви в къщи, а ако не направи това, той ще поразговаря с него другояче. Йеленка изтича и каза всичко на Аника, която тозчас се показа на външната врата, но Хедо, предвидливо, вече се беше отдалечил в тръс на високия си кон.

Неточен и муден като хорския съд и земната правда, Хедо вече трийсет години изпълняваше така служебните си задължения. Лицето му беше избраздено от някакви дълбоки и чудновати бръчки, които отиваха в неочаквани посоки, както при никой друг и покриваха и челото, и носа, и брадата му, поглъщаха редките му мустаци и се спускаха като струйки по загорелия му врат. От този лабиринт от бръчки гледаха големи кръгли очи без мигли с поглед на остарял кон. Така го беше разкрасил трийсетгодишния му живот на заптие в градчето.

Каймакаминът беше човек, който не обича неприятните неща, дори и в съседния кадилък (околия – б. пр.) и на когото Хедо никога не смееше да съобщи за нещо, преди да бъде то благополучно разрешено. Заптиетата му се сменяха и бяха или подкупни, или прекалено усърдни. Така че през последните двайсет и пет години всичко беше на Хедовата глава: от полските поразии, пиянствата и съседските кавги, та до най-страшните убийства и най-големите кражби. Отначало, като младо заптие, от време на време се проявяваше. Така и стана старши. Но скоро разбра, че свадите, убийствата и нещастията стават като някакво естествено и неизбежно зло, а неговите, Хедовите, ръце и очи са слаби да заловят всички, да разплетат всичко и да накажат всекиго заслужено. Вместо да го обладае чувство за власт и сила след толкова години служба, него обратно, беше го обзел някакъв суеверен страх от престъпленията и някакво почти уважение към човека, решил се да извърши злодеяние. Появяваше се машинално винаги на всяко място, където го задължаваше службата, но не да се сблъска с престъпника, а да го прогони с появата си от този кадилък в друг. В продължение на години, от постоянния допир с човешкото зло и човешката мъка, той беше насъбрал особения си опит, от който несъзнателно се ръководеше в своите постъпки. Този опит се

състоеше в две почти противоположни представи, и двете еднакво верни. Едната, че злото, нещастията и размириците между хората са постоянни и неизбежни; и че в това отношение не може нищо да се промени. Втората, че всяко нещо се оправя, защото всичко на света е нетрайно: съседите ще се помирят, убиецът или сам ще се предаде, или ще избяга в друг кадилък, където има други заптиета и старшии; откраднатата вещ ще се намери рано или късно, защото хората не са само крадливи, но и бърбиви и доносчици; пияните ще изтрезнеят и затова с тях не трябва да си имаш работа, докато са пияни и не знаят какво правят.

Тези две представи ръководеха всяко служебно начинание на Хедо. А когато в някой спор или престъпление беше замесена жена, тази негова пасивност се превръщаше в пълна вцепененост. Тогава приличаше на човек, на чийто врат е кацнала оса, а той ни мърда, ни шава, оставя я да се разхожда и прави това, което е най-умно: чака да отлети сама. Щом се натъкнеше на жена, той се спираше с чувство за някаква вина и не продължаваше, ако не беше много необходимо. И, естествено, не вършеше това съзнателно. Така го беше научил опитът и го водеше инстинктът: да се бъркаш в спор, в който е замесена жена, значи да пъкнеш пръст между вратата и касата.

Когато привечер на същия ден дойде Якша, Аника не искаше и да го погледне. Всичките му молби и увещания не можаха да помогнат. Беше решила да не го приема и не желаше повече да говори за това. На всяка негова разпалена дума отговаряше презрително:

- Що не идеш в Добрун? Баща ти те вика.

- Нямам баща. Ти знаеш добре.

- Какво знам? – пита го тя спокойно.

- Ти знаеш добре какво съм ти говорил всяка нощ, а и аз помня какво си ми говорила ти.

Той ѝ припомняше нежностите и неясните думи от миналите нощи, разбираеми само за нея и него. Тя упорито мълчеше. Със слаб, сякаш чужд глас, той изричаше на пре-секулки:

- Аз казвам: “Аника, съмва”, а ти с ръка ми закриваш очите...

И така изреждаше подробности от миналите нощи. Беше и смешно, и жално да видиш този огромен човек как седи и нарежда като жена. Но тези думи явно го упойваха, както и самата любов, и той не знаеше нито какво прави, нито какво говори. Аника го слушаше спокойно, мълчаливо, без състрадание, но и без подигравателност. При раздяла, на всичките му настоятелни въпроси кога ще може да я види пак, тя му отговори с усмивка:

- Е, може би в Добрун по Богородица.. Оттогава Якша се настани в Зариевата механа. Толкова срам още му е останал, че не се върти около Аникината порта и не седи с Йеленка и Савета. Черпеше и пиеше по цял ден, седнал неподвижно на едно място, с огромен пестник върху масата, с красива глава, отметната назад и облегната на стената и с лице, обърнато към опушения таван, сякаш чете нещо по него. Никой не смееше да му спомене Аника, макар че всички знаеха заради какво се беше пропил.

Седи така с часове, гледа в тавана и си спомня не толкова за думите ѝ, колкото за нейното мълчание. Той е изпълнен от това нейно мълчание, усеща го и в стомаха си. Дори не трябва да затвори очи, а вече я вижда как седи на миндерлъка, забрадена до очите с бяла, здраво стегната кърпа, така че ни най-малко не се вижда косата ѝ. Ръцете ѝ са в скута; силно притиснала длан о длан, сякаш гадае нещо. Лицето ѝ е широко и бяло, скулите ѝ са изпъкнали, а в очите ѝ, които са станали матови, пробягва някаква усмивка, спуска се по скулите и ги облива със светлина.

От това мълчание на Якша му секва дъхът и му се замъглява погледът. Да можеше още само веднъж да седне до нея! Струва му се, че нищо няма да може да го спре да хване с две ръце тази глава, неудържимо да я извърне и притисне на дюшек, на под, на трева. Но тогава се сети за студената ѝ непреклонност, която го беше измъчила много, не за това, че нямаше да може да я прекърши, а защото нямаше да спечели от това. И се сепва, сякаш се е блъснал в стена, а големият му пестник безсилно потръпва върху масата.

Докато Якша пиеше в Зариевата механа, и докато Салко Хедо се правеше, че не знае нищо за това, около Аникината къща ставаха все нови свадни и побои. Тъй като не искаше да приема повече никого, пияни мъже напиреха на портата, а други, малко по-трезви, с желание по някакъв начин да се подмажат на Аника, ги отблъскваха от вратата.

Тъй като добре познаваше Хедо, каймакаминът накрая се реши сам да отиде до Аникината къща и да види какво става с тази жена. И отиде един следобед, придружен от заптие. Заптието се върна само. Каймакаминът остана до привечер. И на следващия ден отиде пак.

Другояче не можеше и да бъде. Каймакаминът, който в живота си беше видял много жени, и без голям избор, почувствува веднага, че това е нещо друго. Откакто съществува градчето и откакто хората се раждат и женят, не е имало такова тяло с такава походка и поглед. То не беше се родило и израсло, свързано с всичко онова, което го обкръжава. То беше създадено да доставя удоволствия.

Сякаш открил нещо познато и отдавна изгубено, каймакаминът изгуби ума и дума пред тази хубост.

Матовата белота на кожата напълно скриваше здравите ѝ кръвоносни съдове и само след рязка граница, неочаквано, без ни най-малък преход, се нарушаваше от тъмната

руменина на устните или постепенно се преливаше в едва забележима розовина около ноктите и край ушите. Цялото това едро, хармонично тяло, с достойнство в спокойствието си, бавно в движенията си, сякаш мислещо само за себе си, без желание и потребност да се сравнява с другите, като богатата империя: достатъчно само за себе си, то няма какво да крие и не е нужно да показва кой знае какво, живее в мълчание и презира чуждата необходимост за общуване.

Всичко това беше пред каймакамина и той го видя с очите на зрял човек, на когото му се струва, че знае истинската стойност на живота и който в същото време чувствава и вижда, че този живот му се изплъзва и му приближава края. Какво можеше да спре турчина, ако не самата Аника? Тя не го спря.

На следващия ден след второто посещение на каймакамина, Аника извика Тане Куюмджията.

- Можеш ли да пишеш?

- Мога – отговаря Тане и като че ли да докаже, разперва пръстите на дясната ръка, а очите му овлажняват от радост.

Тане донесе от дюкяна мастилница, перо и хартия. Сега седи на миндерлъка, Аника до него.

- Можеш ли да напишеш всичко, дето ти се казва?

- Ами, мисля, че ще мога.

Оня бяс, който се е вселил във всяка жена без работа, реди на Аника, а тя чрез Тане – на перото. Тане почва да пише, целият изкривен на една страна, ниже полека буквите, а постоянното надигане на набръчканата му буза показва как с език следи движението на писалката. Аника реди:

“Ти си добрунски поп, а аз вишеградска блудница. Енориите ни са поделени и по-добре да не се бъркаш там, дето не ти е работа”.

Тане, който до сега се колебаеше само на някои думи,

спря да пише и погледна Аника с някакъв смешно загрижен поглед, сякаш искаше тя да му каже, че това е шега и че в същност няма да изпрати писмото в Добрун. Аника го подкани строго, без да гледа към него:

- Пиши!

И той продължи да пише с онова същото смешно и загрижено изражение на лицето.

“Не съм се била родила, когато си прескачал плета на Неделковица, а Неделко мислел, че е язовец в кукуруза и насмалко не те убил. И до ден днешен по вдовишките къщи ти кърпят расото. Та аз никога не съм попитала за здравето ти и за твоите дири. А ти отде се намери такъв, че да ми изпратиш каймакамина и заптиетата. По добре щеше да бъде, ако беше разбутал някоя змия под камък. Е, знай, попе, че каймакаминът ми идва още два пъти и че му разпасах сабята като на дете, и че както си е стар, така ми държи леген и пешкир, ако ти е драго да чуеш. А като си се загрижил за своя хубавец, ето ти го в Зариевата механа, наистина, обръснат като младоженец, и мъртво пиян, ама това не е нищо, води си го спокойно в къщи, ще изтрезнее и брада ще му порасте, че по моему и владика може да стане”.

Тука свърши. Отдъхна си Тане, който едва смогваше, въпреки, че изпускате букви и цели срички.

Още на другия ден в градчето се знаеше какво писмо е писала Аника на попа в Добрун. Но откакто и каймакаминът започна да ходи при нея, във Вишеград вече не се чудят на нищо. Говореше се, че попът, като видял какво става в градчето, отслужил клетвено бдениие в добрунската църква с обърнати наопаки одежди и със свещи, запалени отдолу.

В градчето вече не се вярваше, че някой човек може да помогне; трябваше да се чака божията ръка. И освен това Аника успя още веднъж да развълнува и изуми градчето.